

УДК 336.02:355.01
DOI: 10.60022/2(9)-48S

Черничко Тетяна Володимирівна

доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри економіки та фінансів
Мукачівський державний університет, Україна

Chernychko Tetiana

Doctor of Economic Sciences
Professor, Head of the Department of Economics and Finance
Mukachevo State University, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0498-9130

Росола Уляна Василівна

доктор філософії, доцент кафедри економіки та фінансів
Мукачівський державний університет, Україна

Rosola Uliana

Doctor of Philosophy, Associate Professor
Mukachevo State University, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7721-2755

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті проаналізовано механізми державного фінансового регулювання в умовах воєнного стану та визначено їхню домінуючу роль у забезпеченні фінансово-економічної стійкості держави. Обґрунтовано, що в умовах повномасштабної війни фінансова політика набуває стратегічного значення, оскільки забезпечує фінансування оборони, соціального захисту населення, функціонування критичної інфраструктури та стабільність фінансової системи. Проаналізовано бюджетно-податкові, боргові, монетарні та контрольні механізми фінансового регулювання, а також їх видозміни під впливом воєнних викликів. Виокремлено основні особливості фінансового регулювання у воєнний період, зокрема домінування оборонних видатків, зростання бюджетного дефіциту, залежність від міжнародної фінансової допомоги та посилення фінансового контролю. Обґрунтовано необхідність поєднання оперативних фінансових рішень із формуванням передумов для післявоєнного відновлення економіки України.

Ключові слова: фінансова система, державне фінансове регулювання; воєнний стан; фінансова політика; бюджетна система.

MECHANISMS OF STATE FINANCIAL REGULATION UNDER MARTIAL LAW

Abstract. The article analyzes the mechanisms of state financial regulation under martial law and determines their dominant role in ensuring the financial and economic stability of the state. It is substantiated that in the conditions of a full-scale war, financial policy acquires strategic importance, as it ensures the financing of defense, social protection of the population, the functioning of critical infrastructure, and the stability of the financial system. Budgetary and tax, debt, monetary, and control mechanisms of financial regulation are analyzed, as well as their transformations under the influence of wartime challenges. The main features of financial regulation during the wartime period are identified, including the dominance of defense expenditures, an increase in the budget deficit, dependence on international financial assistance, and the strengthening of financial control. The necessity of combining operational financial decisions with the formation of prerequisites for the post-war recovery of Ukraine's economy is substantiated.

Keywords: financial system; state financial regulation; martial law; financial policy; budget system.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни Україна стикається з безпрецедентними

економічними викликами, які потребують швидких та ефективних рішень у сфері фінансової політики. З одного боку, держава повинна забезпечити стабільне фінансування сектору оборони, соціальної підтримки населення та критичної інфраструктури, з іншого – уникати надмірного зростання державного боргу та інфляційного тиску. В таких умовах саме механізми державного фінансового регулювання стають ключовим інструментом збереження економічної стійкості, підтримки функціонування фінансової системи та створення передумов для повоєнної відбудови.

Додатково актуальність підсилюється кількома факторами:

- необхідністю пристосуванням бюджетної та податкової політики до воєнних реалій;
- активним пошуком зовнішньої фінансової допомоги та потребою ефективного її використання;
- важливістю попередження фінансової кризи та забезпечення довіри до банківської системи;
- єднанням у світовий фінансовий простір та взаємодією з міжнародними організаціями;
- формуванням фінансового підґрунтя для відновлення економіки після завершення воєнних дій.

Фінансова державна політика виступає домінуючим важелем фінансово-економічної стійкості, який є основоположним фактором створення та розвитку та соціальним балансом. За умов воєнного стану значення фінансового регулювання суттєво посилюється, адже ефективне державне фінансове регулювання дозволяє визначити наскільки країна може гарантувати обороноздатність, функціонування критичної інфраструктури, збереження фінансової системи загалом та сформувати базовий плацдарм для повоєнного відновлення.

В Україні, починаючи з 2022 року, воєнний стан кардинально змінив пріоритети державних фінансів. Зростання військових видатків, дефіцит бюджету, необхідність зовнішнього фінансування та ризики економічної дестабілізації ставлять перед державою завдання швидкої адаптації фінансових механізмів. Водночас воєнні дії підкреслюють необхідність забезпечення прозорості витрачання коштів, ефективності державного фінансового контролю та стратегічного планування.

Таким чином, дослідження механізмів державного фінансового регулювання у воєнний період має надзвичайну наукову та практичну значущість, оскільки дозволяє визначити найбільш ефективні підходи до збереження макроекономічної стабільності, забезпечення обороноздатності та створення умов для стійкого розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню механізмів державного фінансового регулювання в умовах воєнного стану присвячено значну кількість наукових і аналітичних праць, урядових звітів та оглядів міжнародних організацій. Так, серед науковців, які акцентували увагу на цьому питанні були: Т. Гуренко [1], М. Піхоцька [2], М. Пасічний [3], А. Колінько, О. Барановський [4], З. Варналій [5], С. Онищенко [6] Давиденко Н. М., Ключка О. В., Ключка С. С. [7], В.І. Рошило [8] та інші.

Метою статті є комплексне дослідження механізмів державного фінансового регулювання в умовах воєнного стану, визначення їхньої ефективності та виявлення напрямів удосконалення фінансової політики України з урахуванням сучасних викликів і потреб національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Фінансова система держави є ключовим інструментом забезпечення економічної стабільності, розвитку та соціальної рівноваги. В умовах воєнного стану її роль зростає багаторазово, оскільки від ефективності механізмів державного фінансового регулювання залежить здатність країни забезпечити обороноздатність, підтримати життєво необхідні сфери, зберегти функціонування фінансової системи та створити передумови для післявоєнної відбудови.

Фінансова система України, як багатокомпонентна структура, включає в себе державні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, кредитно-банківську сферу, фінансовий ринок, страхування та інші інститути, через які здійснюється розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів. До початку широкомасштабної агресії росії у 2022 році, система вже перебувала у стані реформування, з окремими ознаками структурної нестійкості: дефіцит бюджету, зростання державного боргу, недостатній рівень залучення інвестицій, обмежена ефективність регулювання фінансового ринку [9].

Державне фінансове регулювання – це комплекс заходів, що здійснюються органами державної влади з метою формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави для забезпечення економічної стабільності, соціальної рівноваги та стратегічних пріоритетів розвитку.

Механізми фінансового регулювання — це конкретні інструменти та способи реалізації функцій фінансової політики. Основні механізми включають (рис. 1):

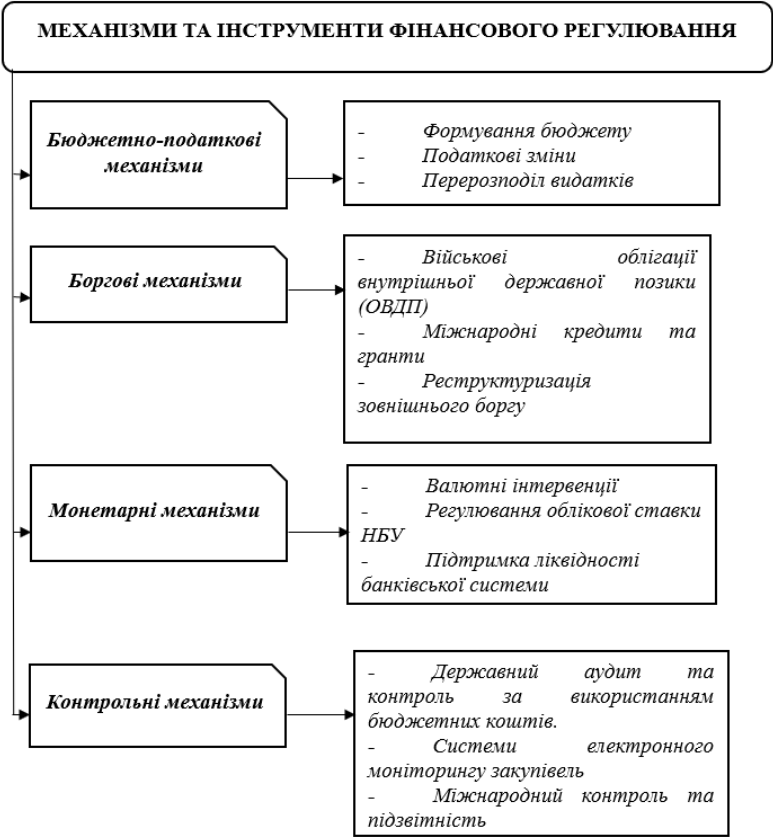

Рис. 1. Механізми та інструменти фінансового регулювання
Джерело: сформовано авторами

У перші дні війни було прийнято рішення про фіксацію валютного курсу, встановлено тимчасові валютні обмеження для попередження відпливу капіталу за кордон, а також вжито заходів з підтримки банківської ліквідності. Попри надзвичайні обставини, банківська система зберегла працездатність, що дозволило продовжити проведення безготівкових розрахунків, обслуговування клієнтів, виплату пенсій і соціальних допомог [10].

Водночас слід виокремити певні особливості фінансового регулювання в умовах воєнного стану. На нашу думку, в умовах воєнного стану фінансове регулювання має такі особливості:

Таблиця 1

Особливості фінансового регулювання в умовах воєнного стану

Критерій	Характеристика (з урахуванням воєнного стану)
Домінування витрат на оборону та безпеку.	Переважає більшість державного бюджету спрямовується на потреби оборони, озброєння, логістики та безпеки країни. Інші види видатків (освіта, культура, інфраструктура) тимчасово зменшуються або реорганізуються для фінансування воєнних потреб. До прикладу, у 2023 році близько 45–50% бюджету України виділялося на оборонні та безпекові заходи.
Достатньо високий бюджетний дефіцит	Воєнний стан у країні викликає значне домінування видатків над доходами бюджету. В цій ситуації дефіцит компенсується залученням зовнішніх кредитів, міжнародної допомоги та внутрішніх запозичень (ОВДП).
Залучення фінансових ресурсів	Актуальним стає використання всіх доступних джерел фінансування: податки, облігації, гранти та кредити від міжнародних партнерів. Має місце розробка спеціальних інструментів залучення коштів від бізнесу та населення (наприклад, військові облігації).
Надмірний контроль і прозорість	Через високий ризик корупції та неефективного використання коштів держава застосовує жорсткий фінансовий контроль. Відтак використовуються цифрові системи моніторингу витрат (ProZorro, електронні реєстри оборонних закупівель). В цій ситуації міжнародні донори ставлять вимоги щодо прозорості та підзвітності у використанні грантів і кредитів.
Зміна податкової політики	Введення тимчасових пільг для бізнесу, спрощених режимів оподаткування. Стимулювання ключових секторів економіки, що працюють у воєнний час (харчова промисловість, енергетика, логістика).

Продовження таблиці 1

Залежність від зовнішньої допомоги	Значна частка бюджету формується за рахунок міжнародної допомоги (гранти, кредити). Це створює додаткові виклики щодо контролю та координації фінансових потоків.
Гнучкість фінансового регулювання	Необхідність швидко реагувати на зміни ситуації на фронті, економічні шоки та потреби населення. Можливість оперативного перерозподілу бюджетних ресурсів
Ризики інфляції та девальвації.	Зростання військових видатків і дефіцит бюджету можуть спричиняти підвищення інфляції. Потрібні ефективні монетарні інструменти для підтримки стабільності гривні.
Спрямованість на довгострокову відбудову	Навіть у воєнний період фінансове регулювання має передбачати післявоєнне відновлення економіки та критично важливої інфраструктури.

Джерело: складено авторами

Ці особливості визначають специфіку застосування бюджетно-податкових, боргових, монетарних і контрольних механізмів, що дозволяє державі адаптувати фінансову політику до умов воєнного стану та забезпечувати стабільність економіки.

Основне значення для успішного фінансового регулювання економіки мають надійна правова та етична бази у галузі фінансових відносин. Вони сприяють формуванню здорового конкурентного середовища, ринкової стабільності та інформаційної прозорості, мінімізації негативних екстерналій або інших можливих збоїв як загрози системного ризику.

Однією з найскладніших проблем у сфері фінансового регулювання економіки та фактором ефективності функціонування національного та світового ринків є визначення меж регулюючого впливу. Ступінь та форма такого втручання мають бути повністю виправдані. Адже, зрештою, витрати прорахунків у регулюванні, чи незалежно пов'язані вони з надмірним тиском, чи, навпаки, із недостатністю, несвоєчасністю запровадження заходів, компенсуються суспільством, наприклад, через підвищення зборів чи податків, кредитних ставок, вартості інвестицій тощо. Саме тому потрібен постійний моніторинг, модернізація складу та структури фінансового регуляторного інструментарію, його адаптація до відповідних фаз стану економіки, в тому числі і особливості воєнного стану.

«Ідеальний» режим фінансового регулювання врівноважує переваги динамічного розвитку економіки з необхідністю стабільного розвитку та здатністю досягати заданих індикаторів розвитку, використовуючи сучасні фінансові механізми, інструменти та технології за оптимального рівня витрат. Для ефективного фінансового регулювання економіки характерні цільова визначеність, скоординованість цілей та завдань, які по можливості мають піддаватися об'єктивному виміру. Крім того, слід забезпечити оптимальне розподілення функцій між регулюючими організаціями, щоб функціональне дублювання було виключено або зведено до мінімуму.

Істотними атрибутами дієвої структури фінансового регулювання економіки є конкурентний нейтралітет, прозорість, гнучкість та підзвітність. Конкурентний нейтралітет у фінансовому регулюванні економіки передбачає рівний тягар за конкретним зобов'язанням для всіх учасників, розумну відкритість, ринкову та продуктову доступність, щоб уникнути ринкового дефіциту або виникнення штучних переваг, а також обґрунтовані обмеження для резидентів та нерезидентів. Прозорість фінансового регулювання економіки забезпечується тоді, коли всі продавці та покупці фінансових продуктів повною мірою обізнані про свої права та обов'язки, норми та правила функціонування ринку. Гнучкість нормативно-правової бази дозволяє оперативно та без втрат в ефективності адаптуватися до інституційних змін, структурної чи технологічної модернізації продуктів та механізмів. Підзвітність та прозорість фінансових регуляторів лежать в основі формування довіри суспільства до справедливості та ефективності їх дій, без якої неможливо досягти позитивних результатів.

Загалом можна сказати, що механізми фінансового регулювання в умовах воєнного стану мають бути направлені на дотримання макрофінансової стабільності, грошове забезпечення оборонних потреб країни, скерування коштів на відновлення критично важливої інфраструктури та соціальний захист населення. У період війни держава застосовує жорсткі фіскальні, бюджетні, грошово-кредитні, валютні важелі, а також застосовує певні інструменти контролю за використанням як власних, так і залучених фінансових ресурсів. Аналізуючи державні бюджети, починаючи з 2022 року (після секвестру бюджету), бачимо основний акцент фінансування на сектор безпеки та оборони країни. В цих умовах важливого значення набуває міжнародна фінансова підтримка Євросоюзу, США, міжнародних організацій та інших країн.

Висновки. Фінансове регулювання у воєнний час відрізняється від мирного насамперед пріоритетами (оборона та безпека), високим дефіцитом бюджету, мобілізацією всіх ресурсів, залежністю

від міжнародної допомоги, посиленням контролем і високою гнучкістю. Ці особливості визначають, які інструменти (бюджетні, податкові, боргові, монетарні) використовуються та як адаптуються класичні механізми фінансової політики до екстремальних умов.

Нами доведено, що фінансове регулювання потребує особливої уваги, оскільки саме через фінансові ресурси та механізми держава забезпечує найважливішу свою функцію – оборони та безпеки. В умовах значних видатків на війну, соціальні видатки країни та відновлення критичних об'єктів інфраструктури є головними пріоритетами фінансового регулювання, а перерозподіл фінансових потоків стає шляхом стабільності державних фінансів. При цьому важливого значення за цих умов набуває бюджетна політика, головною метою якої є формування фінансових ресурсів на різних напрямках.

Не менш значущим виступає грошово-кредитне та фіскальне регулювання, яке має гарантувати стабільність фінансової системи та забезпечення підтримки всіх суб'єктів господарювання. Країна застосовує монетарні заходи з метою стримання інфляційних процесів, стабілізації національної грошової одиниці, а також дотримання ліквідності банківських установ. Податкові стимули забезпечують активність бізнесових структур та зайнятості населення в умовах воєнного стану.

Отже, можемо прийти до загальних висновків, що фінансове регулювання на довгострокову перспективу має забезпечувати підґрунтя для повоєнного відновлення країни. Сюди включаються заходи щодо пошуку міжнародних партнерів для надання фінансової допомоги, збалансоване регулювання державного боргу, пошук інвесторів для розбудови країни, боротьба з корупційною складовою, а також забезпечення прозорості використання бюджетних коштів.

Література

1. Гуренко Т. О. Сучасний стан та напрями удосконалення організації державного фінансового контролю. Економіка та суспільство, URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2941> (дата звернення: 06.12.2025).
2. Піхоцька М. Р. Стан та перспективи розвитку державного фінансового контролю в умовах воєнного стану. Ефективна економіка, URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4684/4723> (дата звернення: 07.12.2025).
3. Пасічний М. Д. Інституційні засади розвитку фінансового регулювання економіки. Економічний вісник університету. 2015. Вип. 27 (1). С. 137–144.
4. Колінько А. Є. Державний фінансовий контроль в Україні: стан та напрями удосконалення. Репозитарій ОНУ імені І. І. Мечникова. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e04fe8d-a8c7-463b-8b0a-0b87844271b4/content> (дата звернення: 07.12.2025).
5. Варналій З. С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації: монографія. Київ: Знання України, 2020. 423 с.
6. Onyshchenko S., Hlushko A., Maslii O., Skryl V. Risks and Threats to Economic Security of Enterprises in the Construction Industry Under Pandemic Conditions. Lecture Notes in Civil Engineering. 2021. Volume 181. P. 711–724.
7. Давиденко Н. М., Ключка О. В., Ключка С. С. Державний фінансовий контроль у системі економічної безпеки держави: монографія. Київ : ФОП Ямчинський О. В., 2019. 205 с.
8. Рошило В. І. Особливості функціонування фінансової системи України в умовах війни. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». 2023. № 10(2). С. 31–41. DOI: 10.52566/msuecon2.2023.31
9. Татарин Н., Чорний Р. Фінансова система України під час війни. Галицький економічний вісник. 2022. № 5–6. С. 75–83.
10. Гапєєва О., Почтамцев О. Інституціоналізація фінансових факторів національної економічної безпеки в умовах сучасних викликів. Цифрова економіка та економічна безпека. 2024. № 2(11). С. 78–83. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.11-12>

References

1. Hurenko T. O. Suchasnyy stan ta napryamy udoskonalennya orhanizatsiyi derzhavnoho finansovoho kontrolyu. Ekonomika ta suspil'stvo, URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2941> (access date: 12/06/2025).
2. Pikhots'ka M. R. Stan ta perspektyvy rozvytku derzhavnoho finansovoho kontrolyu v umovakh voyennoho stanu. Efektyvna ekonomika, URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/>

view/4684/4723 (access date: 12/07/2025).

3. Pasichnyi M. D. (2015). Instytutsiini zasady rozvytku finansovoho rehuliuвання ekonomiky [Institutional foundations of the economy financial regulation development]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, vol. 27 (1), pp. 137–144. [in Ukrainian].

4. Kolin'ko A. YE. Derzhavnyy finansovyy kontrol' v Ukrayini: stan ta napryamy udoskonalennya. Repozytariy ONU imeni I. I. Mechnykova. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e04fe8d-a8c7-463b-8b0a-0b87844271b4/content> (access date: 12/07/2025)

5. Varnaliy Z. S. (2020) *Ekonomichna ta finansova bezpeka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii: monohrafiia* [Economic and financial security of Ukraine in the conditions of globalization: Monograph]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 423 p. [in Ukrainian].

6. Onyshchenko S., Hlushko A., Maslii O. and Skryl V. (2022). Risks and Threats to Economic Security of Enterprises in the Construction Industry Under Pandemic Conditions. *Lecture Notes in Civil Engineering*, vol. 181, pp. 711–724. [in English].

7. Davydenko N. M., Klyuchka O. V., Klyuchka S. S. (2019) *Derzhavnyy finansovyy kontrol' u systemi ekonomichnoyi bezpeky derzhavy: monohrafiya*. Kyiv: FOP Yamchyns'kyi O. V., 205 p

8. Roshlyo, V. I. (2023). Osoblyvosti funktsionuvannya finansovoyi systemy Ukrayiny v umovakh viyny [Features of the functioning of Ukraine's financial system under war conditions]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, no. 10(2), pp. 31–41. DOI: <https://doi.org/10.52566/msu-econ2.2023.31> (in Ukrainian)

9. Tataryn, N., & Chorny, R. (2022). Finansova systema Ukrayiny pid chas viyny [Ukraine's financial system during the war]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. (5–6), pp. 75–83. (in Ukrainian)

10. Hapeyeva, O., & Pochtamtsev, O. (2024). Instytutstionalizatsiya finansovykh faktoriv natsionalnoyi ekonomichnoyi bezpeky v umovakh suchasnykh vyklykiv [Institutionalization of financial factors of national economic security under modern challenges]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, no. (2)11, pp. 78–83. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.11-12> (in Ukrainian).